

FÖLDES LÁSZLÓ Bajor Andor mélabús humoráról

Bajor Andor nem satíraíró. (Nagy elődje, Karinthy sem volt az.) Az eddig megjelent köteteiből (*Kerekperec*, 1957; *Répa, reték, mogyoró*, 1962; *Napiparancs a hegedűhöz*, 1963; *Főúr, írja a többihez*, 1967; *Pokoli különkiadás*, 1968) kirajzolódó összképbe belemosódnak a satíraíró vonásai.

A letűnt esztendőök különféle esztétikai babonái között szerepelt egy igen ékes, mely a humort inkább a vicc számára tartotta fenn, s így akaratlanul egyenlőségielt tett az értékes neveltető irodalom és a satíra közé. Bajort is ilyen alapon könyvelték el satirikusnak fellépése óta. Kezdetben írt is satirikus karcolatokat, köztük igen jókat, néhány remeket is. És aztán egyszeriben csak elérkezett a gúnyrajztól az elégikus önvallomáshoz. Ezek az ő remekművei. Ezek teszik Bajor Andort egyedülállóvá irodalmunkban.

Mondhatná valaki, azért tért el a satírától, mert kényelmetlen, mi több, veszélyes volt. Kis figyelemmel azonban rá lehet jönni, másról van szó. Nem azzal vitte Bajort a világ a gúnyrajztól a mélabús önvallomás felé, hogy megnehezítette a satíraírás társadalmi feltételeit (azon talán még könnyített is valamicskét az idők folyamán), hanem azzal, hogy eszménykufár utilitarizmusával megfosztotta humoristánkat az örökkévalóság értékeinek evilági diadalába vetett hitétől. Anélkül ugyanis nincs megsemmisítő, győztes kacagás. Kerülőúton vezette el a világ írói alkatahoz, alkalmat szolgáltatott neki, hogy felfedezze önmagát, logikai és erkölcsi absztrakcióiból, forma- és struktúraérzékéből ötvöződő humorát, melyhez jobban is illik a vallomásos monológ és a reflexió, mint tárgyak, helyzetek, emberek leírása és jellemzése. Uralkodó neveltető eszközei a satirikus karcolatok írásának idején sem voltak igazából a satíra eszköztárából valók: nem szerette a gyilkos gúnyt, még kevésbé a szarkazmust, a rosszmájúságot, epés malíciát a legkevésbé. Márpedig a satíra ezekből áll össze. Bajor kesernyésen humoros és fájdalmasan öngúnyos. Ez valami egészen más dolog. Az ő igazi neveltető eszközei: a megrikatás eszközei. Nemcsak a földi birodalmaknak, a kedély világának is van határmezsgyéje: két lélekállapot közötti senki-földje, ahol halk a nevetés, érezvén, milyen törekenyen, sután nevetséges, amit óv, és sírásba csuklik át, érezvén, hogy milyen siralmasan nem lehet azt megóvni. Bajor kedélye (innen nézve a humoristáé, onnan nézve a filozófus-moralistáé) a lélek senki-földjén kószál nyughatatlanul, tragikusan keresi a parancsolatokat, amelyek nélkül nem lehet élni, és komikusan nem találja őket, mert nincs azoknak helyük se az ősi, se az új Paradicsomban.

Ez a satirikusnak mondott Bajor: *irodalmunk leggyötrődőbb tragikusa*. Nincs pillanatnyi nyugalma: nagyon lüktet a parancsolatok híján vergődő világ. S akkor már jobb, ha oda fordul, ahol a parancsolatok még elevenek: önmaga felé. És tulajdon szívverésén állítja elő a világ lüktetését, hogy azután a pulzusán mérje.

Ez a Bajor úgy van vele, hogy elég szemügyre vennie egy tárgyat, azon nyomban tótágast áll tőle az agya. Nem tehet róla — önműködő szerkezet van a fejében, az mihelyst kap a világtól egy elektromos impulzust, ugrik egyet, egy konvencióromboló irányba a meglévőtől az elképzelhető felé, a fogalmitól az érzéki felé, a kifejezés átvitt jelentésétől a képi eredeti felé, és egyáltalán bármilyen szögből emeli is ki, mindig olyan szögbe helyezi el azt a tárgyat, ahonnan új értelemmel vagy teljes értelmetlenségével mered vissza reánk. Mert mi a megszokottság összefüggésrendszerében élünk együtt a világ dolgaival, és csak akkor ébredünk a világ, a dolgok és önmagunk képtelenségére, amikor váratlanul más, szokatlan összefüggésrendszerbe kényszerítenek át.

Györfkös Mányi Albert: Bajor és világa

A „torz“

A Bajor agyában működő szerkezetnek voltaképpen ez a mechanizmusa: gondolat-ugrásaival az egyik koordinátából a másikba ugrasztja a világot. A gondolat-ugrás az ő humorában az alapegység. Nevezzük így: „egy torz“. Ahogyan az áramfeszültségé: egy volt. Egy ugrás, egy „torz“.

Azt mondja például a madarak és fák napjának szükségességéről: „... más-ként, úgy látszik, a fák és madarak nem képesek többé zöld ágra vergődni“, „vegyük tehát a madarakat védőszárnyaink alá“. (A gondolat-ugrások mechanizmusa: a zöld ágra vergődés, illetve a védőszárny visszavonatkoztatása arra a tárgyra, melyből elvonódott.) Aztán így töpreng az Ismeretlen Katona anonimitásán: „Legalább keresztnévet adhattak volna a szobornak... így: Ferenc, Ismeretlen Ferenc. De nem! Még azt is az utókorra bízták, amelyik törheti a fejét, hogy hovávalósi volt az Ismeretlen Katona, és maradt-e utána özv. Ismeretlen Katonáné vagy ifjabb Ismeretlen...“ (A három egymás után következő „torz“ mechanizmusa:

szobor csak neves embernek, személyiségnek jár, Ismeretlen Katona tehát egy személy, hiányos névvel és annak következményeivel.) Aztán a túlóra-dijakból és maszek munkából autót vásároló vadgerlicére: „ez a megtollasodott egyén... akinek van oka reá, hogy az erdő felől álljon“. (A gondolat-ugrás mechanizmusa: a megtollasodott ember, illetve az erdő felől álló ember átvitele az eredetileg tollas, illetve erdőben élő madárra.) Másutt: Párizst a Coca-Cola imperialista fertőjébe akarják fullasztani, de ő a Pece partja mellől vállalkozik reá, hogy vezércikkben védelmezi meg: „Párizsban egy Szajna-parti Nagyváradot sejtettem“ (lásd: Várad, a Pece-parti Párizs) és különben is: „Párizs megér egy cikket (lásd: „Párizs megér egy misét“), mire aztán „az ár kezdett megfenekleni... az undorító tenger valahol léket kapott“ (ha a hajó léktől feneklik meg a vízben, akkor nyilván meglékeléstől feneklik meg medrében a víz is).

Egyebütt így: az iskolai ünnepségre készülő gyerekek felöltöztek cincérnek, nünükének, cserebogárnak, és nagyon örültek neki, „a sok marha bogárral madarat lehetett volna fogatni“. (A „torz“ mechanizmusa: az emberi öröm képletes viszonya a madárhoz, a madáreledel örömebe transzponálva.) Másutt meg valaki cikket ír a dohányzás ellen, a cikkdíjból pedig pipát vásárol, „így áldoz két istennek egy füst alatt“. (A gondolat-ugrás: az elvtelen pipás füstje, hitetlen áldozati füst.) Másutt ilyen ravaszság: a leventeosztagnál elmarad a szívszorongva várt reggeli tisztálkodási ellenőrzés, fülvizit helyett érkezett egy „lélekbúvár, aki az eszünket megvizítelte“, és „mi nem akartunk hinni a fülünknek, hogy nem nézik meg“. (Mechanizmus: azon az alapon, hogy a fül a hallás szerve, egyszersmind az ellenőrzés tárgya, szembeugrasztja a vizit-ellenőrzést a vizit-látogatással.) Más helyütt: szegény misszionárius „elmegy pogányokat téríteni és jutalma egy bőséges étkezés lesz, de az is a pogányok javára“. (A kannibál állítmány szenvedő tárgya, mint megjutalmazott alany.)

A rémizottalom szerencsétlen kísérteteiről így: „csóró kísértet... akibe a lélek csak hálni jár haza“. (Ha a senyvedő emberbe épp csak hálni jár a lélek, a kísértet pedig hazajáró lélek, akkor viszont a senyvedő hazajáró lélekbe még egy másik lélek jár hálni haza.) Megint másutt így: nincs itt nekem már keresnivalóm, „megyek pirostojásnak a Hűsvét-szigetekre“. (A Hűsvét-szigetek a boldogság szigete, ahol mindig szükség van pirostojásra, oda megy boldogítani az embereket, aki itt emberként nem kell senkinek.) Ismét így: megharagszik a postásra, aki nem kézbesíti a küldeményeket, és elhatározza a következőket: „a gúny nyilaival fogom lövöldözni, különben igen derék és szorgalmas postásunk hiányosságát, és ha az Ég segít, úgy bizonyára komoly likat lövök ennek a hiányosságnak a közepébe, ami által ez az aprócska úr is eltűnik postásaink házagtalan tevékenységéből.“ (Hiba = meglévő negatívum. Megsemmisíthető. Hiányosság = hiányzó pozitívum. Mi lesz a semmiből, ha megsemmisítik? Valami? Még nagyobb semmi?)

Ezek a gondolat-ugrások, a humor sejtjei, roppant érdekes felépítésűek Bajornál. Mindenekelőtt: a komikus fordulat mindig nyelvi leleményre épül. Másodszorban: a komikus fordulat mindig az elvontnak az érzéki felé fordításából áll elő. Harmadsorban: a komikus fordulat (így elemi fokon is) eszmeközlő. (Öncélúvá csak határesetekben válik, amikor szóviccé fajul.) Részletezem:

1. A nyelvi lelemény alapja a szavak, kifejezések többértelműsége, kiváltképpen eredeti és átvitt jelentése, valamint metaforikus árnyaltsága: zöldágra vergődés, védőszárny, Ismeretlen Katona, egy füst alatt, a gúny nyila...

2. A komikus fordulat az elvonttól az érzéki felé fordulás mozzanatában következik be, amit Bajor úgy varázsol elő, hogy váratlanul eredeti képi értelmére ugrasztja vissza a képletes, átvitt értelmében általánossá vált kifejezést. Ezt így:

a) Az átvevő alany cselekedetének a tárgyává épp azt az egyedi jelenséget teszi, melyből az átvitt jelentés elvonódott (az ember zöldágra segíti a madarat, az ember védőszárnyai alá veszi a madarat).

b) Az egyedi-képi értelmét vesztett általánost egyedi hús-vér mintájával azonosítja, vagy megjátszott naivitással keres hozzá egy ilyen mintát (Ismeretlen Katona Ferenc, özv. Ismeretlen Katonáné, ifjabb Ismeretlen).

c) Az érzéki mintájának emlékét már alig őrző átvitt jelentést összekeveri egy másik, érzékileg ugyanúgy megnyilvánuló, de más jelentésű jelenséggel (a nikotinellenes pipás egy füst alatt két istennek áldoz).

d) A jelenséget, melynek csak egyetlen metaforikus viszonyításban van értelmes jelentése (a gúny = nyíl, mert sebez), metaforikus tartalmán túli viszonyításokba kavarja a hasonlított jelenséggel, ahol már értelmét veszti (a gúnyal lövöldöz, a gúnyal likat lő).

3. A komikus fordulat (így önmagában is, puszta humoros alapegységként) eszmével telített, mert a képletes átvitt visszavitele eredeti képi tartalmára, mindig felrobbant egy-egy hamis konvenciót. Itt jelentkezik Bajor formaérzékének különleges szerepe. A konvencionális nyelvi formákba ugyanis eleven vélemény, ítélet, igazság dermedt bele. A konvencionális létformákba eleven élet, hús-vér emberség, emberi sors. Amikor lélektelenül mondjuk a sablont, például azt, hogy zöldágra vergődni, vagy védőszárnyaink alá venni, már eszünkbe se jut, hogy ősjelentése szerint az csakugyan a sebzett madár megpihenése az ágon, vagy a csibék védelmezése a melengető szárny alatt. S amikor Bajort felhőborítja, hogy az emberek az év háromszázhatvannégy napján át konvencionális közönyben vagy gyűlölködésben élnek, ám az évnék egyetlen, a fák és madarak szeretetére fenntartott napján megrendezik a nagy természetvédelmet, akkor csak annyit tesz, hogy az üresen kongó nyelvi konvenciót egy szójátékos fordulattal ős-eredeti tartalmával szembesíti: nicsak, az ember akarja zöldágra segíteni és védőszárnyai alá venni a madarat. Ettől a szembesítéstől a sablon egyszerűen eredeti jelentéstartalmával és általa kétszeres leleplező tartalommal telítődik: ezek az emberek jogtalanul terjesztették ki magukra a madártól kölcsönzött szóképet, mert jogtalanul orozták el a madár életszeretét.

Ugyanígy a diszlépés, a sortűz és a szónoklatok az Ismeretlen Katona emlékműve előtt. Konvencionális tisztelgésbe fagyott eleven gyász, a kollektív dicsőség konvencionális címe, kisémmizett milliók nevében. Képmutató absztrakció. S akkor jön Bajor, visszakonkretizál: „Ismeretlen Katona Ferenc“, „özv. Ismeretlen Katonáné“, „ifjabb Ismeretlen“, és egyszerűen tartalommal telítődik a megszokottság üres formája: a díszszázad diszlépésében millió rokkant láb vándorszorgása, a tisztelgő sortűz mögött millió szívbe hatoló golyó, szónoklatok tremoló mélyén árvák és özvegyek sírása, az Ismeretlen Katona emlékműve alatt tömegsír — Ferenc, István, Péter és Pál sírja. A képletes általánosítástól az eredeti érzéki visszautaló egyetlen szójátékban ismét kettős erkölcsi tett: vélemény a tiszteletadás és a gyászszertartás hivatalos pózairól, egyszersmind a hivatalosan pózoló, a túlélők haszonélvezetéről.

Ugyanígy a szatirikus irodalom és a közélet közhelyei. Itt két sablon segíti egymást kinevetetni. Egyrészt a sebet osztogató szatíra, „a gúny nyila“, másrészt a közéleti óvatosság eufemizmusa, a „hiányosságnak“ becézett becstelenség. Nos — mondja Bajor — fogadjuk el a két konvenció valóságát, és lőjük bele a képletes nyilat a képletes hibába négyszer egymás után, a négyszeresen megérezkített jelentésben felvillanó abszurdumig, ahol is a hiányosság közepén ütött luk eltünteti az úrt a hézagtalanságból. Így üt Bajor ismét két legyet egy csapással, így bizonyítja,

hogy a „hiányosság“ kifejezés kritikátlansága az élet kritikátlanságát van hivatva szolgálni. A képletes, átvitt jelentés szembesítése a tárgy konkrét jelentésével, melyből átvivődött, végül is új jelentést hordoz, azt nevezetesen, hogy ne tessék szatírárt kérni ott, ahol a munkakerülést és bármiféle becstelenséget fogyatékoságnak szabad csupán nevezni.

Ezek a „torzok“ szójátékok, de halálosan komolyak. És hallatlanul sűrítettek. Nem győzőm hangsúlyozni, mekkora a fontossága itt annak a bizonyos Bajor-féle formaérzéknek, mely csalhatatlanul érzi a lényegi tartalmat, annak árnyalati különbségeit is, a történelmi, intézményes, testületi, filozófiai, irodalmi, köznapi tudatformák különbségeiben. Egy-egy konvencionális kifejezésbe mindig beleszorul valami az általános tudatformákból. A nyelvi lelemény pedig, a torz szikrájával, robbanásszerűen oldja ki belőle. Szinte mindig ez történik: valamilyen tudati sablon egy szellemes fordulattal megérezkíti, őseredeti jelentéséhez ugraszt vissza. Az eredeti jelentés robbanása pedig kettős pusztulást okoz: konvencionális közlésforma hamissága és konvencionális életforma hamissága egyszerre megy porrá benne.

Bajor egy-egy írása voltaképpen ilyen robbanások sorozatából áll. Mert az önműködő gondolatugraszto szerkezet az agyában egyszersmind — örökmozgó. Kapcsolatba kerül a tárggyal, az áramot indukál beléje, attól ugrik egyet a gondolat, a megugrott gondolat visszatölti árammal a tárgyat, s ismét impulzust kap tőle, és így megy ez a végtelenségig: kölcsönösen gerjesztik egymást, s úgy szikrázik egyik ötlet a másik nyomában, mint elektromos számjelzőtáblán az egymás után villanó számok. Míg megépiül belőlük a karcolat vagy az önvallomás.

Ebből származik Bajornál minden, ami ragyogó, és ez viszi kísértésbe is. Mert ő mindenre tud egy jó viccet, ha nem egyebet (ha a tárgy nem eléggé tartalmas), egy jó szöviccet. És aztán nézheti. Míg az öröklét parancsára az eget és a poklot vívja, közben — a napilap hívó szavára — hetenként összebüttyköl egy-egy Ludas Matyiba kívánczó, mikrokritikai célzatú műtyürkét. Megteheti, mert ő azt is fortélyosan tudja, mert ő minden vicceset fortélyosan tud. És akkor az ember nagyokat röhög azon, hogy a cukrászdában a szőke kiszolgáló leány „osztogatta a habesókot és az asszonyhúséget“, azon is, hogy végre bevezették nálunk a piackutatás tudományát, ő pedig kezdetben csak „passzív piackutató“ volt, az ő zsebeit kutatták a kofák a lopott alma után. később aktív piackutató lett, elindult savanyúkáposztáért, de a piacot nem találta meg, áthelyezték máshová; elmosolyodik az ember azon is, hogy valaki lakást keres, de csak egy hallt ajánlanak fel neki, ahova nem akar beköltözni — noha Jónás próféta is lakott hallban — s addig húzta-halasztotta, míg ez a hall is elúszott; s azon is lehet mulatni, hogy a mosópornak nézett valami neve Alba Lucia, ám hogy mégsem mosópor, az akkor derült ki, amikor „a vízben nem oldódott föl, csak visított“. Ezeket is kifogyhatatlanul gyártja, szinte mondatonként állítja elő őket. De ezek csak szöviccek. Az egyik meglepőbb, a másik olcsócskább. Ennyit kínál a tárgy. S aztán ezekből a gondolatugrásokból a végére annyi is ugrik csak elő, hogy a cukrászdában sűrűn váltják a kiszolgáló személyzetet, a piacot folyton elköltöztetik, unalmasan egyformák a típuslakások, a háztartási cikkeket rettenetes nevekkal látják el, rossz az üzletekben a kiszolgálás, esős időben locsol a locsolóautó, félbehagyják az építkezéseket, félbehagyják a lebombásokat, és még néhány tucat ilyen holmi, ami a *Főúr, írja a többihez* első ciklusában zömmel, elszórva másutt is található, és amit egy ekkora formátumú írónak — az újságolvasók megnevetetésére — meg szabad írnia, de kötetbe gyűjtenie nem volna szabad.

Az sem érv, hogy Karinthy is kötetbe gyűjtötte rengeteg kenyérmunkáját. Tudniillik neki se tett jót. És sokba is került az neki. Tőle tudjuk az esetet, ami-

Földes László

Bajor Andor

(Benczédi Sándor szobrai)

kor megrohanta az utcán a pesti polgár, hogy — mit mondott Pistike, amikor a bilire ültették, ezt tessék megírni, mester, mert maga mindig olyan jó hülyeségeket ír. És akkor még az sem érv, hogy Bajor is átéli a félreértett humorista helyzetének fonák szomorúságát, és beszámol róla ő is, hogyan tűnődött éppen a boldogságon, amikor reátört Mazsola Béla azzal, hogy — ösmeri, s vallja be, humorista létére biztos megint valami jó marhaságon gondolkodik; neki pedig igazolnia kell a humorista hírnevét, és belemegy, hogy bizony, ilyen az ő „igazi humoros, nagy marha“ esze. Persze, félreértette őt Mazsola Béla, s ez szomorú és fonák ügy, de sajnós, a humornak tett valóságos engedményei miatt érthette félre.

Ez az igényesség rovására tett, de többé-kevésbé önként vállalt engedmény — legfennebb kedves komikumában fonák. Van azonban egy merőben másfajta engedmény is: a kényszerűségnek tett. Az tragikusan fonák. S miként Karinthy (*Cirkusz*), ő is elzokogja ennek a társadalmi méretű félreértettségek a tragikomédiáját (*Éneklő kutya*), és a csillagoknak panaszozza fel az öncsonkítást, ami árán végül elstutoghatja gondolatai maradékát (*Ének a fürdőkádból*). Az *Éneklő kutya* és az *Ének a fürdőkádból* a koncesszió élményéből született remek. Csak éppen tudnunk kell, hogy nem a napihír-viccelődéseknek tett koncesszió élményéből. A locsolóautó- és a csőrepedés-viccek tehát nem kötelezhetnek hálára azzal, hogy időtlenségükkel a gyönyörűséget váltották meg.

Más kérdés az, hogy a kritikus már nem Mazsola Béla. Neki aligha szabadna félreértenie a humoristát, az igényességnek tett engedményei miatt. Most már az

történhetett, hogy az *Élet és Irodalom* Kelemen Jánosa vagy félreértette Bajort, vagy csak annyit olvasott el belőle, amennyi a félreértéshez elég: a *Főúr, írja a többihez* első ciklusát. Abban ugyanis három íráson kívül, aminek helye a második ciklusba foglalt kis remekművek között lenne (*Náthás a csatár, Recenzió a szakácskönyvről, Majom*), akad még hat igen jó, de nem annyira fajsúlyos (*Káderezem a Bibliát, Levél egy tévelygő ifjúhoz, Na bumm!, Sebészeink önzetlensége, Összevesztem az automatával, Zsemle és Aesculapius*), de a többi csak vice. Attól tartok a recensens nem olvasta végig recenziója tárgyát, belelapozhatott az első ciklus szövegeibe, s annak alapján „intézte el“ Bajort. Ez persze csak feltételezés, de még mindig a recensens javát szolgálja, mert nem képzelem el, hogy ép ítéletű kritikus érzéketlenül mehetne el a kötet rendkívüli értékei mellett.

Van Bajornak egy kitűnő írása, melyben arról beszél, mennyire becsülik az égi hatalmak a megdicsőült író: dicsfény nem jár neki, de az árát hajlandók végül is felkerékíteni 15 piaszterről 1 arany tálentomra. Talléreként az is csak ár, másképp inkább érték — glóriánál többet érő. Saját szava igazíthatja el tehát legjobban, hogyan sáfárkodják azzal a hatalmas arany tálentomával.

A sóhaj

Hanem a torzok egymás után következő villanásait meg-megszakítja egy váratlanul megszólaló lírai motívum, hogy aztán belemosódjon ismét a folytatódó színképés gondolatugrások sorába.

Ilyenformán: a zöldséges kert tavaszi palántái körül tréfálgozik, a „növésre képes, elhivatott zöldhagymáról“, „káposzta-jelöltekről“, melyeknek haragos, mérgező-zöld színe „fiatalságukkal és fölkészületlenségükkel magyarázható“, a csipős paprikáról, mely „egy félreértett édesalma“, aki bosszúból „megmutatja, hogy ő is tud harapni“, a kusza gondolatokra vitt neve miatt „megrágalmazott salátáról“, majd egyszeriben így: „...a zöldségen egy kicsit a mindenség is értendő“, — s ezzel a váratlan mélyebb lélegzettel belesóhajtja a piros retket a Napba. Másutt felfigyel egy fiú rikkantására, sután összekavarja a rigófüttyel, majd hirtelen vált: „a fény, a rigó és a boldog ember mennyire rokon, s mennyire összeillenek ők, mint szomszédok, testvérek a Mindenségben“, — s ismét felemelt bennünket a sóhaj, és már lebegtet a mindenség felé. Azután az üvegyárban kószál, és azon humorizál, hogy írásának címe „*Üvegyári gondolatok*, félszeg, bizonytalan, mondhatni: logikailag törekeny“, és akkor megint csak megszólal a lírai motívum: „a világ valamelyik régiójában minden hasznos és becsubetes emberi alkotás találkozik, s az erkölcs képzeletbeli polcán egymást átölelve ül az igaz gondolat és a hibátlan uborkás-üveg“, s azzal ismét megemelt kissé a földről, és egy magasabb szempont szféráiba fűjt bennünket. Ugyanígy a kamasz-fantázia tervezgetése a nagy találmány körül, amihez képest csak semmisség, hogy „az olasz Marconi a rádió esetében föltalálta a hang átvitelét“, és ehhez hasonló kamasz-sutaságok — amikor ismét csendet parancsol a lélegzetvételenyi komolyság: a találmányt Májer Karcsinak „a fászkamrában megmagyaráztam, és fölrajzoltam a deszkafalra krétával a Végtelen“, — s a dolgok értelme egyszeriben ismét túltágul önmagán, Májer Karcsinak, de a fászkamrának is köze lett a végtelenhez.

Ahogy a komikum-teremtés alapegységét egy torzító gondolatugrással jelöltem, úgy jelöljem most a Bajornál szüntelen jelenlévő líra alapegységét az egy sóhaj-tánsnyi reflexióban. Hatareset a gyönyörű *Dinnye halála* (ebből a szempontból kivétel az önvallomások sorában), itt az egész írás kis lírai motívumok láncából épül, s ily módon nőnek fel a föld dolgai a mindenség részeivé, csupa ilyen és ehhez hasonló elem összekapcsolódásából: „...késünkkel elérjük a bolygókat, a Göncöl

szekerét, s abból is lehasíthassunk egy darabot, mert ragyogó, szelíd és tökéletes; akár ez a dinnye“... „A dinnye felsikoltott, s élettelenül feküdt előttem a két félgömb: éppen az egyenlítő mentén szaladt végig a kés.“ Ilyen sóhaj-sorokkal hullámlázik végig az egész írás, míg végül a dinnye maga lesz a mindenség, mert dinnye is, meg földgömb, vízcepp, bolygó, galaktika és gyilkosság tárgya, a bűne szövetkezett tudás áldozata. Ez azonban unikum. A formaépítkezés jellegzetes megoldása Bajornál ezzel szemben az, hogy egységgé nem a sóhajokat, hanem a komikus gondolatugrásokat, a torzokat építi, s ezt a sort szakítja meg egy-egy közbevett sóhajjal.

Míg a torzok többnyire bizarr megérzések (az átvitt jelentések visszazármaztatásai az eredeti érzikire), a sóhajok mindig ad litteram általánosítások, vágy, remény, eszmény sugallta érzelmi-gondolati társítások (a társított tagok természetétől függően lehetnek humorosak is); meg- és megállítanak a nevetésben azzal, hogy magasabb régióba emelik a tárgyat, s noha csak sejtnyi kiterjedésűek, már bennük van az eszme magva: a világ minden elemi dolgát a teljesség, az integritás nevében kell megszámloltatni. Mert ami a világban van, az a Világmindenségnek része, s nemcsak ő nem lenne a Mindenség nélkül, de a Mindenség se lehet el büntetlenül nélküle.

A torzok láncreakciója

Arról volt szó, hogy a Bajor-féle komikum-teremtés alapegysége: egy gondolatugrás egy „torz“. Ahogyan az áramfeszültség: egy volt. Most már, ha a torzlátásra, ami mégiscsak különbözik az előbbtől (amennyiben minőség), helyes egyáltalán mértékegységet alkalmazni, és ezzel mérni robbanó erejét, akkor a Bajor humoreszkjei aszerint fordítják fejére a világot, hány egység torzból sűrűsödött össze bennük a töltet. Mosópor-viceiben a jelentéktelen tárgy csak egyetlen gondolatugrást vált ki, s egyből kimerül. Itt tehát a torzok láncolata látszat csupán: az egymás után ugró gondolatok mindig más-más tárgyból ugranak elő, és nem szervülhetnek egységgé. Ahol azonban az arany tálentom az értékmérő, ott kimeríthetetlen a tárgy, kifogyhatatlan a belőle előugró torz gondolat, és végeérhetetlen a torzok láncreakciója.

Itt van például a *Darutoll egy régi erdőben*. Azt mondja, nem érti, miért kiabálja az igazgató úr azt, hogy „a fejedet!“. Az ő fejének rendben kell lennie. — „A sapkám szabályos volt: oldalt aranystráffal. A címer is szabályos volt“... „A címer mögötti csatornában — az úgynevezett csaperesztékben — pedig ott libeg az igazgató úr által megkívánt darutoll! Hát ez így nem szép, vagy nem elegendő?“ Azután ugraszt egyet a gondolaton: bizonyára nem azért ordít az igazgató úr, mert „a darutollam tyúktoll“, hiszen „minden darutoll tyúktoll — a darutoll nem a darumadár tolla... mert amikor kitalálta, akkor már Afrikában voltak a darvak, és nem lehetett onnét hozatni“. És mindjárt tovább ugrasztja: az igazgató úr végül is darutollként hitelesítette a tyúktollat, „csak Steinmetzet pofozta meg, mert tyúktoll helyett libatoll volt a darutolla“. És ezután ismét ugrik egy tréfásat a gondolat, de el is keveredik egy kis sóhajjal: „Ha valaki darutollat tesz, amikor a többiek tyúktollat tesznek darutollnak, azt is megpofozta volna, igazságosan. Mert ő tulajdonképpen nem a darutollat akarta látni, hanem a szabályos fejet, amelyiken ugyanolyan a toll, mint egy másik fejen.“ És egyszeriben kiderül, miért ordított az igazgató úr, — levált a Bajor címeréről a csapereszték. S most újabb szögbe fordul még mindig ugyanaz a tárgy — a tollász és a fej: „A csapereszték nem volt meg. És benne természetesen a darutoll sem. Nem volt semmi a címer mögött; csak a fejem — nehezen, búsan, szabálytalanul.“ De még mindig rejlik ötlettartalék abban a semmi tollban, és már ugrik is elő: „A darutoll hűtlenül elhagyott, elszállt a

csaperesztékkel ékalakban, délre...“ És azon nyomban megtoldja az egészet egy kis-iskolás konvencióval: „...hideg volt neki időjárásunkban a szélsőséges klíma“. Majd rögtön kiaknáz belőle egy újabb tréfalehetőséget: „Úgy látszik, mégis darutoll volt; a tyúk, amelyikből kihúztam, éppen idegen tollakkal ékeskedett.“ S még mindig nincs teljesen kiaknázva: „Ó, bár a fejem ment volna télire Afrikába!... Most már értem: az igazgató úr csak fejet talált, mikor tyúktollat keresett.“ S akkor elindul a diákcsoport az erdőre fát hordani, ő köztük létszámon kívül, mert aki-nek nincs darutolla, az nem számít embernek; nótaszóval vonulnak, s így érkezik el Bajor a darutoll-variációk végső akkordjaihoz: „Fújtam, hogy jóindulattal pótoljam fejem szabálytalanságát.“ Ott menetel társai között, s valamennyien szomorúak és fáradtak, mintha súlyos terhet cipelnének: „Pedig a fa nem volt nehéz... A nóta volt nehéz, a jókedvünk volt nehéz, meg a sapkánk, azok nyomták a föld felé homlokunkat.“

Egyetlen tárgy: a darutoll. Ebből bont ki minden ötletet, pillanatonként változtatva a szöveget, ahonnan nézi. Majd a cselekmény során beleszó még egy tárgyat: a nótát. S annak is kiaknázza minden lehetőségét. A nóta: éppolyan konvencionális, üres, formális, hivatalos vidámság, mint amilyen konvencionális, üres, formális testületi délcegség a darutoll. Szabályos mindkettő — a hatalom és a rend jelvénye, jelmondata, csak a gondolkodó fej szabálytalan, ha nem akar vagy nem tud alkalmazkodni hozzá. Bajor azonban megjártassa a naivat. Úgy tesz, mint aki elfogadja az államilag hitelesített szabványformák tekintélyét. Ez az ő alapállása. S aztán bekapcsolja agyának gondolatugrasztó szerkezetét — ártatlan gúnyolódással, naiv humorizálással, ugrasztja a tekintélyes formát egyik szögből a másikba, amíg végül is lekopik róla a tekintélye. De addigra az ártatlan gúnyolódás is kesernyés öngúnyvá fanyarodott, a naiv humorizálás is fájdalmas mosollyá szomorodott: a széttörhetetlen szabványformák kalodájából elhalóan száll felénk a szabványosított ember tragikomikus sóhaja.

Aztán itt van a *Recenzió a szakácskönyvről*. Abban minden tovaugró ötlet egy fél fordulatnyi lefelé hatolás az eszme felé. „Fogd a disznó lábát és takarítsd meg“, evvel a szégyenteljes paranccsal kezdődik a Szakácskönyv. Mint egy haragos szultán fermánja.“ Majd: az „öntelt oszmán uralkodó talán nem is sejtí, hogy vannak férfiak, akik nem teljesítik fanatikus elképzeléseit, elutasítják a disznó jobbját“. Csakhogy ebben a tréfában a Szakácskönyv már jelentésváltozáson ment át; a disznó megpucolásra váró csülke a disznó parolája lett, a recept pedig valami furcsa boszorkánykonyhán készült recept. Ekkor ismét kattann egyet a gondolatugrasztó szerkezet, és újabb ötlettel fejti tovább a kódot: még ha megtorlás következik, akkor sem kell „a disznó parolája, melyet nagytakarítás követ, mert nyilván moshatom utána a saját kezemet is“. Hanem a gondolat továbbugrik még egy fél fordulattal: „A szakácskönyv... nem kéréssel fordul hozzám, hanem reámrivall: »Fogd meg és pucold!« Mintha... pertut ittunk volna az este, egyszerűen letegez... Egyetlen költő, egyetlen filozófus sem gondolta, hogy ezt megteheti gyanútlan olvasóközönségével“.

A tárgy tehát: a Szakácskönyv. Az elsődleges ötlet: a szakácskönyv receptje. A második fokra továbbugró gondolat: a szultán rendelete. S végül harmadik fokon: a költő vagy a filozófus hite. S most már világos: nem véresről-májásról lesz a továbbiakban szó. Ott is hagyja a disznót, és egy közbevetett sóhajjal áttér arra, hogyan készítik a könyv szerint az almalevest: „Hát ez az, amiben nem hihetek. Hogy az valóban igazi almaleves, amit az ember könyvből főz. Az lehet hamis almaleves, de semmi köze a mennyei gyümölcsökhöz, a tudás almájához.“ Itt aztán

hosszan megállapodik. Mert a költő és a filozófus után világos, hogy nem receptről van szó, de már rendeletről sem — elérkeztünk a tanhoz. A jelek szerint: a tévtanhoz, a dogmához. Csakugyan oda, mert a következő gondolatfutam már minden recept, minden tanítás emberi értelméhez vezet: keresésről, kutatásról, kísérletezésről, álmodozásról a szakácskönyvnek „nemcsak hogy fogalma sincs, de ki is zárja lehetőségüket gögös biztonságával. Szalajtat, utasít, még azt is megmondja, hogy találjuk lassú tűzön főtt parancsait, és miképpen együk meg“. Ezért „... a Szakácskönyvvel nem tudok egyetérteni emberileg. Én ugyanis hiszek az emberi ételekben. Ő azonban nem hisz, csak leírja“. S ezután az utolsó fordulat, már nem torz, hanem mély sóhaj: hová veszett ebből a szakácskönyvből a hajdani „Nagy Szakácsok“ hite és kísérletező bátorsága?! Ebből a letegező, parancsoló, fontoskodó, hamis könyvből? Mely csak úgy reánk rivall: „Végy két tojást!“... „én azonban nem veszek két tojást, hanem előveszem álmaimat...“

Itt azonban egy időre megszakítom az idézetet, mert ami ezután következik, már nem a torzok láncába épülő sóhaj, nem sóhajvásznai közbevetett gondolat, hanem valami egyéb, ami Bajor írásművészetének egyik legjellemzőbb jegye, és amitől tragikomikus önvallomásainak jánosbogárka-fényű bágyadt fel-felvillanásai a záró akkordok során tömör sugarú fénypázmává erősödnek.

A szózat

A Recenzió a szakácskönyvről formai felépítése az önvallomások ismert képlete. Egyetlen tárgy — a szakácskönyv, s körülötte a villanó ötletek, a nevetető gondolat-ugrások, az olykor közbeszóló lírai reflexiók áthajlásai: egy gúnyos ugrás, egy tréfás ugrás, majd egy belesimuló sóhaj, egy dühös, egy humoros, egy elkeseredett, ismét egy sóhajvásznai líra, egy öngúnyos, egy kegyetlen, egy tiltakozó, s megint egy sóhaj, ami itt már hosszan kitart, és átmegegy a végső akkordba. S most folytatom a megszakított idézetet:

„Végy két tojást« — írja a Szakácskönyv, én azonban, nem veszek két tojást, hanem előveszem az álmaimat, és azokat ütöm egymáshoz. És fölverem őket fehérre, mint a báránnyelvény, és összekeverem liszttel, látomásnak, hitnek vagy galuskának: egyre megy. Mert nem tesztek különbséget Ég és Föld, gondolat és remegő nokkedli között. Ezek mindig átmennek egymásba, egymást biztatják és erősítik... elmondják, hogy soha sincs készen a világ, a tudás, az almaleves és az idő, mindenik többet rejt magában, mint amennyit az elkészítés receptje elárul. És készíthető tökéletesebb almaleves, mint amelyet a recept megír, s ehhez első-sorban lélek és ember kell, csak másodsorban kell hozzá az alma. És ezért nem fogom a disznólabát, és nem pucolom meg, mert nem hiszek a megpucolt disznólabában.“

Csak annyi történik, hogy a sóhajok a mondanivaló göca felé közeledőben felszaporodnak, és egymás mögé sorakoznak. (Hiszen az álom, ami liszttel összekeverve hitté válik, vagy a látomás és a galuska együvé tartozása, meg az ég, a gondolat és a nokkedli rokonsága a Mindenségben, voltaképpen ugyanaz, mint az igaz gondolat és a hibátlan uborkásüveg átölelkezve az erkölcs polcán vagy a fűkamara falára krétával felrajzolt végtelen, vagy akármelyik más sóhajvásznai felemelkedés az eszmény magasabb szférái felé.) Itt azonban összetorlódnak ezek a sóhajok és sorozattá épülve úgy felerősödnek, hogy szózat lesz belőlük. A komikum szinkópás játékaik ilyenformán a záró akkordoknál patetikus szólamba mennek át, és abban zengőn, ha úgy tetszik — himnikusan szól a tiszta eszme. A szózat zengéséből hallszik ki igazán, mi is volt a kis humoreszk: életveszélyes játék a veszélyezettett eszmény megmentéséért, és öngyilkos humor: a vele együtt pusztulásban, ha mégsem menthető meg.

Az eszmény megmentése más helyütt: egymás után szikráztatja tréfáit arról hogy életében még nem látott majmot, hogyan képzelte el addig, majd miképpen látta meg a ketrec rácsai mögött. S aztán zár, szózat: „Tudtam, milyen a majomság, de a majomról csak annyit sejtettem, hogy közelebb áll hozzám, mint ahogy naivul borotválkozásaim közepette elképzeltem. Ő talán a láncok, a rácsok, képtelenségek ellen küzdő emberiség egyik félresikeredett és csüggedő rokona“ (*Majom*). Másutt eltréfálkozik a plánétával, a szerencsés csillagzatokkal, a verklis bácsival, de legfőképp a cédulák idióta jóslataiban bízó emberekkel. Egyik torz ugrik a másik után, és valahányszor egy-egy naiv halandó felismeri múltját abból, hogy „önnek sok baja volt az életben“, s megőrül jövőjének, amiért „rövidesen el fogja érni a boldogság“, olyankor mindig megtorpan a gondolatugrás, és kicsi sóhaj szárnyán libben a szomorú sors az ég felé, majd belemosódik a tovább ugró tréfák sorába, míg végül húzat a papagájjal ő is egy cédulát. És megtörténik a csoda. Magára ismer. S eltölti a boldog remény a felismeréstől, hogy „amit tesz, ha helyesen teszi, el lesz intézve, és eredményekre vezet“. El kell ismernie: szóról szóra igaz. S akkor a sóhaj (melynek Bajornál mindenütt az a rendeltetése, hogy földit és égit egymáshoz közelítsen) újabb sóhajba torkoll, a sóhajok sora fohásszá hangolódik, és a remény ívét vonja föld és ég közé: „O, ti drága csillagok! Hát nektek éntreám is gondotok van? Ti töröttök velem, Uranus, öreg bölcs, te vágyaim figyelő Neptunus és Pluto, te csöppség, kedveseim? Hát csakugyan lehet hinni és reménykedni, birkózni bajokkal, győzni felettük, embernek lenni a bolygók alatt?“ (*Plánéta*)

Másutt szomorúan, megadó humorral mosolyog magán, amiért az ő dalát senki se érti meg, ezer játékos ötletet kavár az együgyű dalocska körül, és egyre tréfásabb és egyre szomorúbb, amiért nem érti senki, s akkor már csak magának énekel, addig-addig, míg kifogy belőle a humor, ki az öngúny is, és felhangzik a szózat: „És énekeltem a tűznek és víznek, gyermekkori ellenségeimnek és cimboráimnak, akik nemcsak hallgatták, de bátorítóan közbecsobbantak, hozzázümmögtek. Persze ők is a magasságból jöttek, emlékezhettek valamire csillag- és semmi-korukból, amikor én is közöttük kóvályogtam, mint csillag és semmi, az irdatlan család egyik tagja, bátyja minden csillagnak és öccse minden semmnek“ (*Ének a fű-áskádból*).

Ha odafigyelünk, észrevevesszük: mindig akkor zárul a vallomás szózat, amikor a helyét hiába kereső, tragikomikusan bukdácsoló emberséget kell a fonák világból kimentenie. A tragikomikus bukdácsolás rajzának eszköze: a humor. Az eszmény kimentésének eszköze: a pátosz. Patetikus szózataiban már nem modellál szabvány-formákat, mint ott, ahol a dolgok fonákját mutatja fel. A záró szózat az a forma, amit saját nevében módol. A humorista Bajor azért zárja a bizarrságok láncát szózat, mert ez az ő formája, az ő módusa, filozófus-moralista lényegének a megnyilvánítására. S innen való az a sajátos hatás is, amivel vallomásai lenyűgöznek. Mert a teljes forma (a torzok kis sóhajokkal fékezett láncreakciója, a végén szózat), így hat: nevetőhullámba visz, elkomorlyít, ismét nevetőhullámba visz, megszorít, újabb nevetőhullámba visz, addig, míg a végén kicsordítja szemünkből a könnyet.

A GYERMEKKOR ÁLMAI

Amióta őst, az öreg Satöbbit kiűzték a Paradicsomból (*Satöbbi*), őt magát pedig gyermekkorában jogtalanul megfosztották a szertárosi tisztségtől. (*Tücsök és bogár*), azóta ez nála a gyötrellem forrása. Ez a szilárd pont: a kifosztottság. Elveszik a szerepét, kitessékelik a dalárdából, kiállítják a sorból, kifogatják jussá-

ból, megfosztják glóriájától, félreállítják, kiutasítják, lefokozzák. Ez a szinte minden írásában felbukkanó motívum (akárhányszor alapmotívum) egész szemléletének egyik pólusa.

Ő pedig szinte mindig beletörődik. Nem kell neki se szerep, se hivatal, se glória. Csak akkor áll ellen, amikor szellemi jussához nyúlnak: a hivatástól nem engedi megfosztani magát, elsőszülöttségét nem adja. A tál lencséről szó se lehet — ez a motívum éppoly makacsul visszatérő, mint maga a kifosztottság. Ez a második szilárd pont. Ez lenne tehát az ellenpólus.

Bajor Andor írásainak íve e két pólus között feszül: az élet elorozható öröme és vele szemben az elorozhatatlan.

Mostanság, amikor az abszurdum korszakos betegségében szenvedő világ a groteszktség korszak-tüneteiben tárja fel súlyos nyavalyáját, Bajor magatartása bizony ódivatúnak tűnhetik fel. Azoknak a szemében, akikhez a szellem a divat lecsapódásában érkezik el, akik az abszurdban és a groteszkben sem azt értik, ami bennük korszakalkotó, csak éppen viselik, büszkén, mint a csipkezsabós inget. Hallom is ezektől, hogy Bajor konzervatív. Én az ő helyében nem tiltakoznék ellene. Hagyja rájuk. Ha már modernségen eszménytelenséget értenek, vállalja velük szemben nyugodtan, hogy csakugyan konzervatív ő. Ugy is van. Konzerválja, őrzí az eszményeket ebben a furcsa világban azok számára, akik vállalják még manapság is a tragikomikus szerepet, hogy eszményeket mentsenek ki valahonnan, ahol égi és földi hatalmak csak ígérték, de meg nem valósították. Nincs miért tagadni: az érték napjainkban kevésbé felkapott, mint az abszurdum, a tragikomikum kevésbé divatos, mint a groteszk. Vajon kevésbé korszerű is? Ez majd elválik. Az viszont már el is dőlt, hogy a kristályos tragikomikum Bajornál a fel nem adott eszményből fakad.

Persze meg lehetne kérdezni: miért éppen tragikomikum? Hiszen az eszmény sugárzó erejétől derüssé, fenségessé, tragikussá, heroikussá is színeződhetik körülötte a világ, és általa a mű. Miféle eszmény lehet az, amelynek sugárzó erejéből csupán tragikomikumra telik? Mit lehet rá válaszolni? Amolyan fel nem adott mindennek ellenére megőrzött eszmény: nem megvalósítható. Inkább rögeszme, — reménytelen állhatatosságában szép: nem a világra ható erőt hirdeti, csak az értékekhez ragaszkodó lélek erejét. Bajor az értékeknek ellenálló, meghódíthatatlan világ kellős közepén merészeli hirdetni. Ha nagyon akarná, igazán nem sok erőfeszítésébe kerülne, hogy modernül abszurdá váljék. Csak éppen le kellene mondania az eszmény divatjamúlt hóbortjáról. Egyszeriben azzá válna, és — ahogyan agyának torzító berendezését ismerem, nem kételkedhetem — félelmetesen abszurdá. Nagyobb erőfeszítést kíván már akkor, hogy ragaszkodjék valaki a veszendőbe menő értékekhez, és vállalja oktalan állhatatossága terhét, az „ódivatú“ tragikomikumot. Ezt pedig azért, mert nem akar beletörődni a képtelenség, az abszurdum, az irracionáliszmus uralmába. Nemhogy az uralmába! A létezésébe sem. Mert „a gyémánt a szén igazi állapota, még akkor is, amikor égő városok kormával van tele az ég“.

Gyermekkorában a hit erőit vonultatta fel az ég bekormozása ellen: Istent, a szenteket, a prófétákat, a tizparancsolat szavát. Nem ment. Akkor később felvonultatta ellene a társadalmi meghatározottságot, a történelmi igazságot, a ráció szavát. Azzal sem járt jobban. Mije maradt? Maradt a gyermekkor maga. A csalódások előtti, a tiszta, a makulátlan; emléke annak az időnek, amikor még nem pecsételte meg vérével a „Titkos Okmányt“, hogy tagjává legyen „a felnőtt emberiség bandájának“. Maradnak a gyermekkor emlékei, az iskoláskor társai, csupa törékeny holmi — nem világbíró fegyver. De ha nem kerül egyebe, amit a világ

képtelensége ellen szegezzen, ezekkel küzd gyermekkori álmaiért, maradék hite szerint: az emberiség álmaiért. Suta, fájdalmas és eleve kudarcra ítélt küzdelem — tragikomikus.

Mert Bajort azóta fosztja ki és csapja be szakadatlanul a világ, amióta legelőször „A Csillagos Ég Titkai” című könyv csapta be. „Nem értettem a szerzőt — írja —, mit rendezett a Csillagos Égbolton immár ötödször sajtó alá. Hát nem látta négyszer, hogy nem megy?! Elférhet-e egy ilyen hatalmas, vége-hossza nincs valami a sajtó alatt? Miért a csillagokat rendezte sajtó alá, miért nem a sajtót a csillagok alá, a tökéletlenje?” (*Ördögös kódex*). Valahol itt a kulcsa ennek a humánumért kiáltó lelkiismeretnek, mely a gyermekség naivitását, a foltalan gyermeki értékeket szegi a kíméletlen világgal szembe. A gyermekek lassacskán kinőnek a gyermekkorból. Erkölcsileg is. Megtanulják, mit lehet, mit nem. Álmikat a valósághoz igazítják. Bajor is megpróbált kinőni belőle. Csakhogy ő azt remélte, a valóság igazul majd álmaihoz. Kétszer is elhittették vele, hogy lehetséges az ilyesmi. És rá kellett jönnie: a felnőtt emberiség úgy változtatja a világot, hogy lassúszerrel álmait veti oda neki — kisajtolja a csillagokat. Ez az, amit nem vállalhatott. Így tér vissza az egyetlen megmaradt, bár illuzórikus eszményhez: a gyermekkor álmaihoz.

Így lesz egész írásművészete nosztalgias visszamenekülés a gyermeki képzetekhez, visszavágyódás a gyermekkorba. „Eddig volt egyszer egy gyermekkor, természetesen pillangókkal. A szivárvány is jogosan szerepel a számlán meg a csodálkozás, amikor először megpillantottam, és kézbe akartam venni azt a színes, záporban zizegő óriás pántlikát, melyet önök, vendéglátók, rendkívüli hozzáértéssel szegcselnek fel a mulatóhelyiség elérhetetlen messzeségeire.” (*Főúr, írja a többihez!*) És felírat szép sorjában mindent a „főúr”-ral, mindent, „amit égből és földből eddig elfogyasztott”. Azt, ami a természet ajándéka volt, de azt is, ami az élet ajándéka kellett volna hogy legyen, ha nem orozzák el tőle. Tragikomikus fintorral fordítja meg az élet és a közte lévő valóságos viszonyt, tulajdon terhére iratja tulajdonát, amiből kifosztották. Vállalja a tartozást be nem teljesedett álmaiért, az egész elveszett Paradicsomért.

Ezt szerzi vissza írásaiban, ezt az elveszett Paradicsomot. Ezért szólongatja „gyermekkora csobogó napjait”, amikor „világítótorony-őr szeretett volna lenni vagy mentőexpedíció”, meg feltaláló, aki „egy nagy törési együttthatójú tárgy” segítségével „hullámhosszasítja és azúr kohézióvá tételezi át a testeket”. És ezért hívja segítségül ma is gyermekkori barátait, derék világítótorony-őr társait, bátor bajtársait a mentőexpedícióban, ügyes segédeit az azúr kohézió feltalálásában. Ezen, végül is ezen múlik, hogy nincs a földön senkinek annyi tanára és nevelője, barátja, osztálytársa, bajtársa és cimborája, mint Bajornak; velük kell benépesítenie új bibliáját szentjeivel, apostolaival, prófétaival és tanítványaival. Hogy a megcsúfolt hit és elpocsékolt tan helyében mondjon valamit, ami gyermeki áhítatával hitnek is jó, gyermeki bizonyosságával tannak is, hisz amúgy sem vihető végbe, csak a lelket erősíti. Ezért hirdet áhítattal bizonyosságot szitakötőről és paradicsommadárról, gyémánthintót vonó kilenc pillangóról, kristálypalotáról, kőtelhágcsón megszóktetett leányról, nagy utazókról, elsüllyedt hajókról, elveszett aranyakról, fjordokról, pálmaligetekről, sárgarigó füttyéről és jégbefagyott orchideákról, szivárványról és a kozmosz daláról; ha már felnőtti rációval csak az abszurdumhoz jutunk, jöjjenek hát a gyermeki képzetek, velük és általuk álmodjunk embernek való életet, ahol nem a csillagokat nyomorítják a világhoz, de a világot rendezik el a csillagos égbolt alatt.

Részlet a Kiűzetés a Paradicsomból című tanulmányból